

DOI: 10.31866/2410-1176.45.2021.247343

УДК 791.221.5(477)"1920/1925"

**СТАНОВЛЕННЯ
ПРИГОДНИЦЬКОГО ЖАНРУ
В УКРАЇНСЬКОМУ КІНЕМАТОГРАФІ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1920-х РОКІВ**Миславський Володимир Наумович^{1а},
Безручко Олександр Вікторович^{2б}¹Доктор мистецтвознавства,
ORCID: 0000-0003-0339-1820,
e-mail: cineta2@i.ua,²Доктор мистецтвознавства, професор,
ORCID: 0000-0001-8360-9388,
e-mail: oleksandr_bezruchko@ukr.net,^аХарківська державна академія культури,
Бурсацький Узвіз, 4, Харків, Україна, 61057^бКиївський національний університет
культури і мистецтв,

вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Мета статті — дослідити становлення пригодницького жанру в українському кінематографі першої половини 1920-х років на основі аналізу жанрових і тематичних особливостей національних фільмів про громадянську війну. Методологічні засади дослідження базуються на системі загальних науково-дослідних принципів, методів і наукових підходів. У статті застосовано комплексний та системний методи; принципи історизму, об'єктивності, всебічності, які забезпечують багатовекторне вивчення об'єкта та предмета дослідження, а також дають можливість розглянути особливості пригодницького жанру українського кінематографа першої половини 1920-х в контексті культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей. Наукова новизна. Вперше в українському мистецтвознавстві здійснено системний аналіз жанрових і тематичних особливостей пригодницьких фільмів, знятих вітчизняними кінематографістами в першій половині 1920-х років. Висновки. Еволюція вітчизняного екранного мистецтва продемонструвала різноманітні варіації пригодницьких фільмів про громадянську війну, створених фахівцями Всеукраїнського кіно-фото управління (ВУФКУ) у першій половині 1920-х років. За допомогою аналізу тогочасних українських і російських спеціалізованих часописів доведено, що більшість фільмів пригодницького жанру мали невисоку якість з мистецької точки зору й не мали успіху в глядачів і критиків. Значною мірою це було пов'язано з тим, що формування багатьох традицій пригодницького жанру українського кіно відбувалося за умов переосмислення національних особливостей громадянської війни в Україні й водночас під тиском комуністичної ідеології, яка домінувала в радянському кінематографі.

Ключові слова: пригодницький жанр; Всеукраїнське кіно-фото управління; український кінематограф; громадянська війна; фільми

Вступ

Фільми про громадянську війну стали предтечею становлення пригодницького жанру й посідали одне з провідних місць в репертуарі українського кіно у першій половині двадцятих років ХХ століття. Але в роботах істориків кіно ця тема не знайшла належного відображення й залишається маловивченою сторінкою в історії українського кінематографа. Таким чином, актуальність цього дослідження полягає, переважно, в заповненні істотного пробілу в історії українського кіно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах українських кінознавців про історію українського кіно різноманітність репертуару не аналізувалася з точки зору тематики та жанрових конструкцій. Лише в окремих публікаціях В. Миславського була зроблена спроба розглянути окремі жанрово-тематичні аспекти становлення українського кінематографа: дитячі фільми (Миславський, 2017), побутові фільми (Миславський, 2015), комедії (Миславський, 2016), фільми на інтернаціональні теми (Миславський, 2019). О. Безручко, досліджуючи життя і творчу діяльність українського режисера театру і кіно Фавста Лопатинського, описав фільми пригодницького жанру, зняті митцем у двадцятих роках ХХ ст.: «Синій пакет», «Василина», «Поєдинок», «Суддя Рейтанеску» (інші назви — Суддя Рейтан, Двійник) тощо (Безручко, 2013, 2016). Таким чином, вказана проблематика не стала предметом окремого дослідження, хоча й відіграла одну з ключових ролей у процесі розвитку українського кінематографа 1920-х років.

Мета статті

Мета статті — дослідити становлення пригодницького жанру в українському кінематографі першої половини 1920-х на основі аналізу жанрових і тематичних особливостей національних фільмів про громадянську війну.

Методологія дослідження. Методологічні засади дослідження базуються на системі загальних науково-дослідних принципів, методів і наукових підходів. У статті застосовано комплексний та системний методи; принципи історизму, об'єктивності, всебічності, які забезпечують багатовекторне вивчення об'єкта та предмету дослідження, а також дають можливість розглянути особливості пригодницького жанру українського кінематографа першої половини 1920-х років у контексті культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Виклад матеріалу дослідження

Фільми про громадянську війну посідають вагоме місце в репертуарі ВУФКУ першої половини 1920-х років. У 1923 році режисеру В. Гардіну доручається постановка фільму за мотивами повісті Л. Нікуліна «Хміль». Спільна робота Ялтинської та Одеської кінофабрик отримала назву «Отаман Хміль» і була здійснена винятково творчими силами, які прибули з Москви ("Успехи русского кино", 1923), за участю, як повідомлялося в пресі, понад 3 000 статистів ("На кино-фабриках ВУФКУ", 1923).

Дія фільму розгортається в одному з південних міст, де невелика частина білогвардійських військ, що залишилася, відступаючи під тиском Червоної армії, об'єднується з формуванням отамана Хмеля. Водночас набуває розвитку сімейний конфлікт, в результаті якого глава буржуазної родини через подружню зраду розчаровується в людях свого кола й переходить на бік Радянської влади. Для режисера В. Гардіна така тема стала доброю нагодою продемонструвати власну майстерність (Мик, 1924). Утім його фільм, який показує мелодраматичну історію кохання на тлі подій громадянської війни, було піддано критиці, що мала цілком слушний та конструктивний характер.

Картину здебільшого критикували за концепцію, неправильно розставлені акценти, в результаті чого симпатію глядача викликав білогвардієць. Але головна проблема полягала в тому, що завдяки професійному втіленню в кіно цієї «шкідливої історії» твір міг задурманити глядачів і було вирішено, що в робітничих районах йому не місце ("Атаман Хмель", 1926).

Ще один фільм В. Гардіна про громадянську війну вийшов у 1924 році, в часи, коли активно починає розгортатися українське кіновиробництво ВУФКУ. Картина «Остап Бандура», знята за сценарієм українського письменника М. Майського, розповідає про вихідця з селянської родини, який став грізним очільником партизанського загону. У в'язниці Остап знайомиться з робітником Онисимом і під його керівництвом стає письменним і свідомим революціонером. Дорогою до Сибіру обидва втікають, і їхнім єдиним прихистком стає безмежна тайга. Остап проходить школу підпілля й починає вести активну боротьбу з царизмом.

І глядачі, й критики сприйняли фільм неоднозначно. Рецензії в пресі були різними — від різко негативних до максимально схвальних. «Досить переглянути перші дві частини, щоб побачити, що цікава тема, цікавий сюжет перетворені в нудну психологічну жуйку. Половина сюжету, замість дії, подана в оповіданні спогадами, — зазначав критик І. Уразов. — Головні ролі грають Капралов і Бистрицька. У актриси безсилля в русі. Капралов грає трохи краще своєї партнерки, але і йому "Остап Бандура" не до снаги» (Уразов, 1924).

Інші рецензенти навпаки вважали фільм досягненням радянської кінематографії: «Вся картина близька за змістом робітникові, тільки, на жаль, неприродний бій червоноармійців з білими, схожий, скоріше, на маневри. Але, загалом, вся картина, як агітаційна, дуже цінна для пролетарської маси і повинна також демонструватися в робітничих кіно при клубах» (Холмская, 1924). «Фігура Остапа Бандури, як борця і революціонера, дуже гарна. Сценарій цієї стрічки складений з глибокою марксистською продуманістю... "Остап Бандура", безсумнівно, одна з кращих наших картин» (Скрынников, 1924).

«Щодо постановки, зокрема в масових сценах, в цій картині досягнуті великі успіхи. Відсутні красивості і симетричності прийомів Любича, але глядач, тим не менш, захоплений жвавістю масових сцен і самою масою — завжди природною і театральньо-дисциплінованою» (М. В., 1924).

Ще один фільм про громадянську війну, що вийшов у 1924 році, був поставлений за сценарієм українського письменника Д. Бузька. Картина «Лісовий звір» (реж. А. Лундін) розповідала про боротьбу Червоної армії із залишками білих загонів в Україні в 1921 році, зокрема на Одещині. Молодий козак Юхим на псевдо «Лісовий звір» (права рука отамана Заболотного) після довгих роздумів переходить на бік червоних. Картина була однією з найбільш важливих для ВУФКУ, внаслідок чого процес зйомок фільму часто висвітлювався в пресі. Слід зазначити, що в цьому разі рецензенти були одностайними у своїх критичних зауваженнях.

Так, зокрема, вони вважали, що фільм затягнутий (Лель, 1925); певні його елементи запозичені з пригодницької картини «Червоні дияволята»; стверджували думку про те, що радянські глядачі вже давно переросли «Лісового звіра» (Соколов, 1926).

Інші рецензенти звертали увагу на те, що політичний і соціальний складники ворогів Радянської влади у фільмі показано лише частково, і невдачу режисера списували на слабкий сценарій, в якому розкриті лише зовнішні риси ворогів (Узїтинг, 1925). Однак, разом з критикою, деякі рецензенти зазначали, що «Лісовий звір» — одна з найкращих картин виробництва ВУФКУ (Ур, 1925).

Висновки

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що становлення пригодницького жанру в українському кінематографі першої половини 1920-х років відбувалося на основі національних фільмів про громадянську війну. У наукових розвідках ця тема не знайшла належного відображення й залишається маловивченою сторінкою в історії вітчизняного кіно.

Еволюція екранного мистецтва продемонструвала різноманітні варіації пригодницьких фільмів, створених спеціалістами Всеукраїнського кіно-фото управління (ВУФКУ). За допомогою аналізу тогочасних українських і російських спеціалізованих журналів доведено, що більшість фільмів указанного жанру мали невисоку якість з мистецької точки зору й не мали успіху в глядачів і критиків. Значною мірою це було пов'язано з тим, що формування багатьох традицій пригодницького жанру українського кіно відбувалося за умов переосмислення національних особливостей громадянської війни в Україні й водночас під тиском комуністичної ідеології, яка домінувала в радянському кінематографі. Проте ці фільми відіграли важливу роль у становленні пригодницького кіно в Україні, створюючи підґрунтя для всебічного розвитку відповідного жанру.

Здійснений аналіз дозволяє зробити висновки щодо перспективи подальших наукових досліджень в цьому сегменті, спрямованих, наприклад, на вивчення розвитку пригодницького кіно в українському кінематографі різних історичних періодів.

Список використаних джерел

- «Атаман Хмель». (1926). *Рабочий и театр*, 21, 16.
- Безручко, О. В. (2013). Маловідомі сторінки життя режисера театру і кіно, педагога Ф. Л. Лопатинського. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. Мистецькі обрії'2013*, 5(16), 206-212.
- Безручко, О. В. (2016). Лопатинський Фавст Львович. В І. Дзюба (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України* (Т. 17, с. 669-670). Інститут енциклопедичних досліджень.
- Лель. (1925). «Лесной зверь». *Театральная неделя*, 4, 6.
- М. В. (1924). «Остап Бандура». *Кино-неделя*, 33, 4.
- Мик. (1924). «Атаман Хмель» (ВУФКУ). *Пролеткино*, 4-5, 43.
- Миславський, В. Н. (2016). Комедии в украинском кинематографе 1920-х годов. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, 2, 109-113.
- Миславський, В. Н. (2015). Побутові фільми в українському кінематографі 1927–1930-х років. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, 8, 91-95.
- Миславський, В. Н. (2017). Дитячі фільми в українському кінематографі 1920-х рр. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 3, 119-123.
- Миславський, В. Н. (2018). Фільми про соціально-політичні катаклізми в українському кінематографі 1920-х років. В О. Безручко (Ред.), *Мистецтвознавство. Соціальні комунікації. Медіапедагогіка* (Т. 6, с. 121-143). Видавничий центр КНУКіМ.
- Миславський, В. Н. (2019). Фільми на інтернаціональні теми в українському кінематографі 1920-х рр. В О. Безручко (Ред.), *Генега ідей і динаміка розвитку екранних мистецтв* (Т. 7, с. 132-158). Видавничий центр КНУКіМ.
- На кино-фабриках ВУФКУ: Очередные постановки. (1923). *Силуэты*, 13, 14.
- Скрынников, В. (1924). «Остап Бандура». *Рабочий зритель*, 24, 13.
- Соколов, И. (1926). «Лесной зверь». *Новый зритель*, 27, 16.
- Ур. (1925). «Лесной зверь». *Кино-неделя*, 4, 12.
- Уразов, И. (1924). «Остап Бандура». *Пролетарий*, 70, 3.
- Успехи русского кино. (1923). *Силуэты*, 12, 13.
- Узїтинг. (1925). «Лесной зверь». *Театральная неделя*, 4, 6.
- Холмская. (1924). «Остап Бандура» (В «Художественном»). *Кино-неделя*, 35, 8.

References

- "Ataman Khmel". (1926). *Rabochii i Teatr [Worker and Theatre]*, 21, 16 [in Russian].
- Bezruchko, O. V. (2013). Malovidomi Storinky Zhyttia Rezhysera Teatru i Kino, Pedahoha F. L. Lopatynskoho [Little-known Pages of the Life of the Director of Theatre and Cinema, Teacher F. L. Lopatynskiy]. *Aktualni Problemy Mystetskoi Praktyky i Mystetstvoznavchoi Nauky [Actual Problems of Art Practice and Art History]*, 5(16), 206-212 [in Ukrainian].
- Bezruchko, O. V. (2016). Lopatynskiy Favst Lvovych. In I. Dziuba (Ed.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]* (Vol. 17, pp. 669-670). NASU Institute of Encyclopedic Research [in Ukrainian].
- Kholmetskaya. (1924). "Ostap Bandura" (v "Khudozhestvennom"). *Kino-nedelya [Film Week]*, 35, 8 [in Russian].
- Lel'. (1925). "Lesnoi zver". *Teatral'naya nedelya [Theatre Week]*, 4, 6 [in Russian].
- M. V. (1924). "Ostap Bandura". *Kino-nedelya [Film Week]*, 33, 4 [in Russian].
- Mik. (1924). "Ataman Khmel" (VUFKU). *Proletkino*, 4-5, 43 [in Russian].
- Myslavskiy, V. N. (2015). Pobutovi Filmy v Ukrainському Kinematohrafi 1927–1930-kh rokiv [Domestic Films in Ukrainian Cinema of 1927–1930s.]. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Dyzainu i Mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, 8, 91-95 [in Ukrainian].
- Myslavskiy, V. N. (2016). Komedii v Ukrainському Kinematografe 1920-kh godov [Comedies in the Ukrainian Cinema in the 1920s.]. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Dyzainu i Mystetstv [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, 2, 109-113 [in Russian].
- Myslavskiy, V. N. (2017). Dytiachi Filmy v Ukrainському Kinematohrafi 1920-kh rr. [Children's Movies in the Ukrainian Cinematography in the 1920s.]. *Tradytzii ta Novatsii u Vyshchii Arkhitekturno-Khudozhnii Osviti [Traditions and Novations of the Higher Architectonic and Art Education]*, 3, 119-123 [in Ukrainian].
- Myslavskiy, V. N. (2018). Filmy pro Sotsialno-politychni Kataklizmy v Ukrainському Kinematohrafi 1920-kh rokiv [Films about Socio-political Cataclysms in the Ukrainian Cinema of the 1920s.]. In O. Bezruchko (Ed.), *Mystetstvoznavstvo. Sotsialni Komunikatsii. Mediapedahohika [Art History. Social Communications. Media Pedagogy]* (Vol. 6, pp. 121-143). KNUKIM Publishing [in Ukrainian].
- Myslavskiy, V. N. (2019). Filmy na Internatsionalni Temy v Ukrainському Kinematohrafi 1920-kh rr. [Films On International Themes in Ukrainian Cinema in the 1920s.]. In O. Bezruchko (Ed.), *Geneza Idei i Dynamika Rozvytku Ekrannykh Mystetstv [Genesis of Ideas and Dynamics of Development of Screen Arts]* (Vol. 7, pp. 132-158). KNUKIM Publishing [in Ukrainian].
- Na Kino-fabrikakh VUFKU: Ocherednye Postanovki [At the Film Factories of VUFKU: Next Productions]. (1923). *Siluety [Silhouettes]*, 13, 14 [in Russian].
- Skrynnikov, V. (1924). "Ostap Bandura". *Rabochii Zritel' [Working Viewer]*, 24, 13 [in Russian].
- Sokolov, I. (1926). "Lesnoi Zver". *Novyi Zritel' [New Viewer]*, 27, 16 [in Russian].
- Ueiting. (1925). "Lesnoi Zver". *Teatral'naya Nedelya [Theatre Week]*, 4, 6 [in Russian].
- Ur. (1925). "Lesnoi Zver". *Kino-nedelya [Film Week]*, 4, 12 [in Russian].
- Urazov, I. (1924). "Ostap Bandura". *Proletarii [The Proletarian]*, 70, 3 [in Russian].
- Uspekhi Russkogo Kino [Achievements of Russian Cinema]. (1923). *Siluety [Silhouettes]*, 12, 13 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 20.07.2021

**СТАНОВЛЕНИЕ
ПРИКЛЮЧЕНЧЕСКОГО ЖАНРА
В УКРАИНСКОМ КИНЕМАТОГРАФЕ
ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ 1920-х ГОДОВ**

Миславский Владимир Наумович^{1а},
Безручко Александр Викторович^{2б}

¹Доктор искусствоведения,

²Доктор искусствоведения, профессор,

^аХарьковская государственная академия культуры,
Харьков, Украина

^бКиевский национальный университет
культуры и искусств,
Киев, Украина

Цель статьи — исследовать становление приключенческого жанра в украинском кинематографе в первой половине 1920-х годов на основе анализа жанровых и тематических особенностей национальных фильмов о гражданской войне. Методологические основы исследования базируются на системе общих научно-

исследовательских принципов, методов и научных подходов. В статье использованы комплексный и системный методы, принципы историзма, объективности, всесторонности, которые обеспечивают многовекторное изучение объекта и предмета исследования, а также дают возможность рассматривать особенности приключенческого жанра украинского кинематографа первой половины 1920-х годов в контексте культурных взаимосвязей и взаимозависимостей. Научная новизна. Впервые в украинском искусствоведении совершен системный анализ жанровых и тематических особенностей приключенческих фильмов, снятых отечественными кинематографистами в первой половине 1920 годов. Выводы. Эволюция отечественного экранного искусства продемонстрировала различные вариации приключенческих фильмов о гражданской войне, созданных специалистами Всеукраинского кино- фото управления (ВУФКУ) в первой половине 1920-х годов. С помощью анализа украинских и российских специализированных журналов того времени доказано, что большинство фильмов приключенческого жанра, оказались недостаточно качественными с художественной точки зрения и не пользовались успехом у зрителей и критиков. Такая ситуация связана с тем, что формирование многих традиций приключенческого жанра украинского кино происходило в условиях переосмысления национальных особенностей гражданской войны в Украине и одновременно под давлением коммунистической идеологии, которая доминировала в советском кинематографе.

Ключевые слова: приключенческий жанр; Всеукраинское кино фото управление; украинский кинематограф; гражданская война; фильмы

**FORMATION
OF THE ADVENTURE GENRE
IN UKRAINIAN CINEMA
OF THE FIRST HALF OF THE 1920S**

Volodymyr Myslavskyi^{1a},
Oleksandr Bezruchko^{2b}

¹*DSc in Art Studies,*

²*DSc in Art Studies, Professor,*

^a*Kharkiv State Academy of Culture,
Kharkiv, Ukraine*

^b*Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*

The purpose of the article is to investigate the formation of the adventure genre in Ukrainian cinema in the first half of the 1920s based on the analysis of genre and thematic features of national films about the Civil War. The research methodology is based on a system of general research principles, methods, and scientific approaches. The authors of the article apply complex and systematic methods; principles of historicism, objectivity, comprehensiveness, which provide a multipronged study of the object and subject of research, and also make it possible to consider the features of the adventure genre of Ukrainian cinema of the first half of the 1920s in the context of cultural interrelations and interdependencies. Scientific novelty. For the first time in Ukrainian art studies, a systematic analysis of the genre and thematic features of adventure films made by domestic cinematographers in the first half of the 1920s was carried out. Conclusions. The evolution of domestic screen art has demonstrated different variations of adventure films about the Civil War, created by specialists of the All-Ukrainian Photo-Cinema Administration (VUFKU) in the first half of the 1920s. By analysing the Ukrainian and Russian specialised journals of that time, it is proved that most of the films of the adventure genre were of poor quality from an artistic point of view and were not very popular with the viewers and critics. To a large extent, this was due to the fact that the formation of many traditions of the adventure genre of Ukrainian cinema took place in the context of rethinking of the national features of the Civil War in Ukraine and at the same time under the pressure of the communist ideology that dominated Soviet cinema.

Keywords: adventure genre; All-Ukrainian Cinema and Photo Administration (VUFKU); Ukrainian cinema; Civil War; films

